

МУҲАММАДЖОН ХОЛБЕКОВ

**АМИР ТЕМУРНИНГ ЕВРОПА ҚИРОЛЛАРИ
БИЛАН ЁЗИШМАЛАРИ**

Самарқанд - 1996

**ХОЛБЕКОВ М. АМИР ТЕМУРНИНГ ЕВРОПА
ҚИРОЛЛАРИ БИЛАН ЁЗИШМАЛАРИ. РИСОЛА.**

ҲОМИЙ: Халқаро “Олтин мерос” хайрия фондининг
Самарқанд вилоят бўлими

Ушбу рисолада соҳибқирон Амир Темурнинг Европа қи-
роллари билан ёзишмалари тарихи хусусида суз юритилади.
Мактубларнинг ўзбекчага таржималари ва хорижий тиллар-даги
нусхалари ҳам рисолага киритилди.

Кенг китобхонлар оммасига мулжалланган.

Тақризчилар: Ўзбекистон Фанлар академиясининг мухбир
аъзоси, филология фанлари доктори, про-
фессор Б.Н.Валихужаев; филология фан-
лари номзоди Д.Х.Алимова.

Самарқанд “Мерос” кутубхонасида, 1996 йил.

Бундан ун йил бурун Москов шаҳридаги кутубхоналарда француз шарқшунослиги тарихига оид илмий манбаларни кўздан кечираватганимда нодир бир тадқиқотни ўқишга муяссар бўлгандим. Бу каттагина мақола таниқли француз олими, профессор Сильвестр де Саси қаламига мансуб бўлиб, унда соҳибқирон Амир Темур ва Француз қироли Карл VI ўртасидаги ёзишмалар тарихи хусусида диққат қилинганди.

Шундан сўнг мақолада келтирилган бошқа хорижий манбаларни ҳам топиб ўргандим, соҳибқирон ва француз қироли мактубларининг фотонусхаларини олдим. Қўлимдаги мавжуд манба ва материалларга таяниб, жумҳурият илмий анжуманларида (Самарқанд, 1990; Шахрисабз, 1992) маърузалар қилдим. Кейинги йилларда бу изла-нишларимни давом эттириб, соҳибқирон бобомизнинг Византия, Кастия ва Англия ҳукмдорлари билан ёзишмалари хусусида ҳам маълумотлар тўпладим. Бу ҳақдаги мақолаларим ва дастлаб топилган беш мактубнинг таржимаси матбуотда эълон қилинди.¹⁾

Бобомиз Амир Темур таваллудининг 660 йиллигини кенг нишонлаш борасида Президентимиз чиқарган фермон соҳибқироннинг Европа қироллари билан ёзишмалари хусусида маълумот берувчи ушбу рисола ни ёзишга ундади. Шунингдек, рисолада Амир Темур ва Европа қиролларининг то ҳозирга қадар топилган еттита мактуб таржи-маси ҳамда уларнинг хорижий тилларда сақлавиб келинаётган

-
1. Қаранг: "Зарафшон" газетаси, 1992 йил 23 май; "Ўзбекистон ада-биёти ва санъати", 1992 йил 25 сентябр; "Халқ сузи", 1992 йил; "Ўзбекистон адабиёти ва санъати", 1993 йил 28 май.

асл ва кучирма нусхалари ҳам берилди.

Рисола муаллиф томонидан келгусида янада такомиллаштирилиши назарда тутилмоқда. Шу сабаб у ҳақидаги маслаҳат ва мулоҳазаларингизни нашриётга ёзиб юборарсиз, деган умиддамыз.

1996 *Меро*
1996 *Солдатов Н.*
А. и Ш. В. Меро
 XIV асрнинг охирига келиб катта куч-қудратга эга булган Усмонли турк империяси ва унинг султони Йилдирим Боязид қўшинлари Болқон ҳудудидаги давлатларни бирин-кетин забт этиб, Европа томон силжимоқда эди. Боязиднинг бу ҳаракатидан таҳликага тушган Европа қироллари тезда унга қарши катта армия тўплаб, салиб юришига отландилар. Салиб юришига Бургундия¹⁾ герцоги маршал Бусико қўмондон этиб тайинланди. Жанговор рицарлардан иборат Бусико армияси султон Боязид қўшини билан 1396 йил Никополь (Болгария ҳудудидаги шаҳар) яқинида тўқнашади. Бу жангда маршал Бусико армияси мағлубиятга учрайди, унинг ўзи ва лашкарбошилари Боязид томонидан асирга олинади.

Тутқинликдан озод булгач, Бусико ватани Францияга қайтмасдан Византия императори Мануил II Палеолог хизматига кириб, Генуя шаҳри губернатори мансабини эгаллайди. Маршал Мануил кўмагида 1200 сараланган рицардан қўшин тўплаб, 1399 йил яна Боязидга қарши юриш қилади. Бироқ бу сафар ҳам Бусиконинг омади чоғмайди - Константинопол (Истамбул) шаҳри яқинида булган жангда енгилади. Чорасиз қолган император Мануил II Палеолог ва маршал Бусико ўз ҳомийлари булган Фарб мамлакатлари қироллари ҳузурига мадад сураб борадилар. Уша даврда битилган тарихий ҳужжатларда ёзилишича, Фарбда император Маниул II Палеологни яхши қабул қилганлар, бироқ

1. IX-XV асрларда ҳозирги Франция ҳудудидаги герцоглик. 1477 йилда Франция қироллиги таркибига қўшилган.

мадад кучи тўплаб беришни пайсалга солишган, қуруқ ваъдалар билан қайтарганлар.¹⁾

Бу вақтда Кичик Осиёда яна бир турк эли хоқони, жаҳонгир Амир Темурнинг қудратли қўшини ҳозир бўлади. Йилдирим Боязиднинг Европага даҳшат солиб турган өнгилмас армиясига фақат Темурнинг шавкатли қўшинигина бас кела олишини европаликлар англаб етадилар. Икки жаҳонгирнинг ўзаро тўқнашуви ва қудратининг заифлашуви эса Европа ҳукмдорлари учун айни муддво эди. Шу мақсадни кўзлаган Мануил II Палеологнинг ҳокимлари (императорнинг ўзи ўша кезде Ғарбий Европа қироллари ҳузурида бўлган) Йилдирим Боязид таъйинидан халос этишни сўраб, Амир Темурга мурожаат қилишди ва шу пайтгача турк султонига тўлаб келган божларини бундан буён соҳибқиронга беражакларини айтидилар. Кастилия қироли Генрих III ва Франция қироли Карл VI ўз элчиларини, Рим папаси Бонифаций IX бўлса ўз католик миссионерларини шовилинч Амир Темур ҳузурига йўллайдилар.

Ва ниҳоят, ўзаро битимга келолмаган икки турк ҳақони - Амир Темур ва Йилдирим Боязид қўшинлари 1402 йилнинг 28 июлида Анқара шаҳри яқинида жангга киради. Маълумки, бу жанг Амир Темур қўшинининг ғалабаси билан тугайди. Европаликлар орзиқиб кутган мақсадларига эришадилар. Чунки, бу ғалаба Усмонли турк империясининг Кичик Осиёдаги ҳукмронлигига барҳам бериб, унинг Марказий ва Ғарбий Европага қилмоқчи бўлган ирришани қарийиб ярим аср ор-

1. Қаранг: Умияков И.И. Сношение Тимура с Византией и Францией.// Труды Узбекского государственного университета им. А. Навои. Новая серия. Выпуск 61.-Самарканд: Изд. УзГУ, 1956.-С.179-200.

қага кечиктирган эди.

Воқеанинг кейинги тафсилотига тўxtаладиган булсак, Амир Темур галабанинг эртаси куни Кастилия¹⁾ қироли Генрих III де Трастамара (1379-1406)нинг элчилари Пайо де Сото Майор ва Эрнан Санчес де Паласуелосни қабул қилади. Элчилар соҳибқиронни зафар билан қутлашиб, унга ўз қиролининг эҳтиромини маълум айлайдилар. Амир Темур ҳам ўз империясининг сарҳадига қўшни булган Генрих III элчиларига катта мулозамат кўрсатиб, Боязид ҳарамиде асире булган Греция ҳукмдорининг қизлари Анжелина, Каталина ва Марияни ҳамда улжага олинган авлиб Михаилнинг олтин ҳайкалини уларнинг қиролига ҳадия қилади. Айни пайтда соҳибқирон уларга қўшиб ўз аёнларидан Муҳаммад ал-Кешийни (баъзи манбаларда Муҳаммад ал-Қозий ёки ал-Қоший тарзида ёзилган - М.Х.) ёрлиқ билан қирол Генрих III ҳузурига элчи этиб жўнатади. Шунингдек, Амир Темурнинг султон Боязид устидан эришган галабаси ҳақидаги хабарни Франция ва Англия қиролларига етказиш ниятида соҳибқирон мактубларини олиб Султония (Эрон ҳудудидаги шаҳар) архиепископи Иованн ҳам шошилинич Фарбга йўл олади. Орадан бир йил утгач, Кастилия қироли Генрих III ўз элчиларини совға-салом ва ёрлиқ билан Самарқандга, Амир Темур ҳузурига жўнатади. Қиролнинг ишончли аъёни Руи Гонзалес де Клавихо бошлиқ бу элчилар (соҳибқироннинг қирол Генрих III ҳузурига юборган элчиси Муҳаммад ал-Кеший ҳам

---

1. Кастилия қироллиги - II-IV асрларда Пиреней ярим ороли марказидаги мустақил давлат; 1230 йил Леон қироллиги ва 1479 йил Арагон қироллиги билан бирлашиб ягона Испания давлатини ташкил этган.

улар билан бирга эди) 1404 йилнинг 8 сентябрида Самарқандда Темуր саройида ҳозир бўлдилар.

Франция қироли Карл VI ва Англия қироли Генрих IV нинг жавоб номаларини олган архиепископ Иоанн ҳам Фарбий Европа қироллари билан Амир Тему́р ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлаш ниятида 1403 йилнинг кузида орқага қайтади. Бироқ, Карл VI ва Генрих IV номаларини архиепископ Иоанннинг Амир Тему́рга олиб келиб топширганлиги хусусида аниқ маълумот йўқ. Профессор И.И. Умняковнинг тахмин қилишича, Амир Тему́р 1404 йилнинг кузида Самарқандга қайтиб келган экан, иқоридаги мактубларни архиепископ Иоанн соҳибқиронга йўлда топширган бўлиши ҳам мумкин.¹⁾

Соҳибқирон Амир Тему́р билан Европа ҳукмдорлари ўртасидаги ёзилмалар тақдир хусусида тўхталадиган бўлсак, бу номаларнинг асл нусха ва таржима вариантлари ҳозир Париж, Мадрид ва Лондон кутубхоналарида сақланиб келинади. Уларнинг биринчиси бобомиз Амир Тему́рнинг Византия императори Мануил II Палеологга ёзган мактуби бўлиб, унинг асл нусхаси сақланиб қолмаган. Аммо мазкур номанинг бир озбузиб таржима қилинган итальянча нусхаси тарихчи Марино Санудонинг "Венеция дожаларининг ҳаёти" номли асарида чоп қилинган экан.²⁾

1402 йилнинг 15 майида битилган ушбу мактубнинг мазмунига

1. Қаранг: История Самарканды. Том. I. - Ташкент: Изд. "Фан", 1969. - 184 бет.
2. Умняков И.И. Сношения Тему́ра с Византией и Францией. // Труды Узбекского Государственного университета им. Алишера Навои. Новая серия. Выпуск 61. - Самарканд: Изд. СамГУ, 1966. - С.184.

қараганда Генуя ва Венеция ҳокимлари ўз жанговор кемалари билан Лилдирим Боязидга сувликдан ҳужум қилиб, Амир Темуր қўшинларига мадад бўлишга ваъда беришган. Соҳибқирон уларнинг ўз веъдаларига амал қилишларини талаб этиб, Византия императори Мануил II Палеологга иқоридаги мактубни йўллаган.

Мактубнинг италянча таржима матнини урганган профессор И.И.Умняков уни рус тилига таржима қилиб чоп эттирган эди.¹⁾ Биз ҳам уни мана шу русча таржимадан ўзбекчалаштирдик.

Соҳибқироннинг иккинчи мактуби Кастилия қироли Генрих III номига битилган бўлиб, унинг испанча таржима нусхаси бизгача етиб келган. Ушбу мактуб Анқара жангидан кейин битилган ва уни Кастилия қиролига соҳибқирон элчиси Муҳаммад ал-Кеший олиб борган. Мазкур номанинг испанча матни ва французчага қилинган таржимаси профессор Люсьен Керөнинг 1990 йил нашр этилган "Тамерлан даврида Самарқанд йули" китобиде эълон қилинган.²⁾ Уни биз Раҳим Қўличев билан ҳамкорликда ўзбекчага ўгирдик. /

Амир Темурнинг Франция қироли Карл VI де Валуа (1368-1422) билан ёзишмалари хусусида илк бор француз тарихчиси Флоссан ўзининг 1811 йилда эълон қилган "Франция давлати ташкил топгандан буён то қирол Людовик XVI ҳукмронлик қилган даврга қадар француз

-
1. История Самарканда. Том I.-Ташкент: Изд."Фан", 1969.-С.175-176.
  2. Kehren L. La route de Samarkand au temps de Tamerlan.- Paris, 1990.

дипломатияси тарихи¹⁾ номли тадқиқотида маълумот бериб ўтган эди. Ушбу маълумот асосида изланиш олиб бorgan Флоссаннинг ватендоши, шарқшунос Сильвестр де Саси Амир Темур ва Франция қироли Карл VI номаларининг асли ҳамда кўчирилган нусхаларини Париждаги Миллий кутубхона (аввалги қироллик кутубxonаси - М.Х.) фондидан топишга муваффақ бўлади.

Профессор Сильвестр де Саси тадқиқотида маълумот берилишича, Париждаги Миллий кутубхонада соҳибқирон Амир Темурнинг Франция қироли Карл VIга йўллаган икки номаси, Мироншоҳ мирзонинг Англия қироли Генрих IV ва Франция қироли Карл VIга йўллаган ягона мактубининг лотин тилидаги нусхаси ҳамда Франция қироли Карл VI Амир Темурга юборган мактубнинг кўчирилган нусхаси сақланиб қолинган экан. Номалар матнини ва ёзилган тарихини чуқур ўрганган олим ўзининг 1822 йилда нашр эттирган "Амир Темур ва қирол Карл VI ўртасидаги ёзишмалар тарихи хусусида"²⁾ номли тадқиқотида батафсил фикр юритади.

Амир Темур Франция қироли Карл VIга йўллаган биринчи номанинг асл нусхаси форс тилида битилган бўлиб, у ҳақда Сильвестр де Саси шундай маълумот бериб ўтади: "Биринчи нома

-
1. Flossan. Histoire générale et raisonnée de la diplomatie française depuis la fondation de la monarchie jusqu'à fin du règne de Louis XVI. Paris, 1811. tome 1.
  2. Sasy S.de. Mémoire sur une correspondance inédite de Tamerlan avec Charles VI. // Mémoires de l'Académie royale des Inscriptions et Belles-Lettres. Paris, 1824. tome VI. pp.470-522.

форсий тилда узун ва ынсиз қоғозга битилган; қўлзма ун тўрт қатордан иборат. Хатнинг босиланиш тарафидан қоғоз энининг чорак қисмига тенг миқдорда жой (абзац) қолдирилган. Нома битилган қоғоз анча қалин ва пишқиб бўлиб, ишланган жойи курсатилмаган; безаклари ҳам йўқ... Нома аксининг факсимилесини аниқ ҳолда бериш қийин бўлгани учун мен уни қайтадан оққа кўчирдим ва лотинчага таржима қилиб асли билан ёзма-ён бостирдим. Зеро, ўқувчи номанинг форсийдаги матни билан лотинча таржимасини солиштириб ўқиб, аниқ тушунчага эга бўлсин”.

Дарвоқе, профессор Люсьен Керэн ҳам мазкур номанинг асл нусхаси, суратини ўз китобида бостиришга муваффақ бўлган.¹⁾ Хатнинг сурати (фотонусхаси) жуда хира чиққан, лекин ўқиса бўлади. Ушбу номанинг матнини форсийдан ўзбекчага таниқли адабиётшунос олим, профессор Б.Н. Валихўжаев таржима қилиб берди. Матндаги айрим сўзларни биргаликда изоҳладик.

Амир Темур Франция қироли Карл VIга йўллаган иккинчи мактубнинг фақат лотинча нусхаси Миллий кутубхонада сақланиб қолинган. Бу нома икки қисмдан иборат бўлиб, биринчиси соҳибқирон, иккинчиси эса ўғли Мироншоҳ мирзо номидан битилган. Ҳар искала мактубнинг лотинча таржимасини дастлаб профессор Сильвестр де Саси тадқиқотида эълон қилганди.²⁾ Бу мактубларни профессор Люсьен Керэн ҳам французчага таржима қилиб

---

1. Kehrén L. La route de Samarkand au temps de Tamerlan. Paris, 1990. - P.53

2. Sasy S.de. Mémoire... pp.478-480

лотинча нусхалари билан ёнма-ён қайта нашр қилганди.¹⁾ Амир Темур номасининг тепасида "Бу соҳибқирон Темурбейнинг Француз қироли Карл VIга йўллаган мактубининг форсийдан лотин тилига уғирилган нусхаси", деган ёзув бор. Мироншоҳ мирзо мактубининг тепасига эса "Амирзода Мироншоҳ номасининг форсийдан лотинчага таржимаси" деб ёзиб қўйилган. Амир Темур номасининг лотинча матн уттиз беш қатор, Мироншоҳ мирзо номасиники эса йигирма тўққиз қатордан иборат. Ҳар иккала номани Раҳим Қўличев билан ҳамкорликда ўзбекчага уғирдик.

Миллий кутубхонада Франция қироли Карл VIнинг соҳибқирон Темурга йўллаган жавоб мактубининг лотин тилидаги нусхаси ҳам сақланиб келинади. Мазкур номани илк бор профессор Сильвестр де Саси эълон қилиб, жамоатчиликка маълум этганди.²⁾ Профессор Люсьен Керен эса ўз китобида унинг французчага уғирилган таржимасини лотинча матн билан ёнма-ён чоп эттирди.³⁾ Биз уларни лотинча ва французча матнлардан ўзбек тилига афдардик.

Франция қироли Карл VI мактубининг мазмунидан ҳам билса бўладики, соҳибқироннинг Султон Боязид устидан қучган зафари уни жуда хушнуд этган. Шунингдек, Карл VI соҳибқироннинг ўзаро савдо-сотиқ алоқалари ўрнатиш, элчилар алмашиш ҳақидаги таклифларига

---

1. Kehren L. La route de Samarkand au temps de Tamerlan. Paris, 1990.-P.293-299.

2. Sasy S.de. Mémoire sur une correspondance inédite de Tamerlan avec Charles VI.//Mémoires de l'Academie royale des Inscriptions et Belles-Lettres. Paris, 1824. tome VI., pp.521-522.

3. Kehren L. La route de Samarkand...., pp. 294-295.

сузсиз розилик билдирган.

Ҳа, Амир Темурунинг Карл VIга йўллаган номлари ва билдирган истаклари француз ҳукмдори учун айни муддао эди. Сабаби, Европанинг қудратли давлатлари саналмиш Франция билан Англия уртасидаги уз йиллик уруш (1337-1453 йй.) маълум муддат тўхтаган бўлса-да, айни пайтда Карл VI мамлакатининг тинқасини қурутган, халқнинг норозилигини кучайтирган эди. Шу боисдан Францияга Шарқдан хавф солувчи ҳар қандай душман ўта даҳшатли саналарди. Султон Боязиддек қудратли ҳукмдори енгиб, Европани унинг тазйиқидан асраб қолган жаҳонгир Амир Темурунинг ўзига бу қадар илтифот кўрсатаётгани Карл VIга ёқиб тушганди, албатта. Шунингдек, ислом оламининг ҳукмдори соҳибқироннинг христиан ertлари қироллари билан дўстона муносабатда бўлаётгани Рим папасига ҳам мақул эди. Папанинг ишонган одами архиепископ Иоанн ҳам ўз хўжасининг хоҳиш-истагини бажариш ва Амир Темури босиб олган ертларда яшовчи христиан мазхабидаги фуқароларнинг осойишталигини таъминлаш учун фидойилик кўрсатаётганиди.

Соҳибқирон ва Мироншоҳ мирзо номларини Англия қиролига ҳам етказган архиепископ Иоанн бу ердан Амир Темури ва Мироншоҳ мирзо номига битилган икки мактуб олиб қайтади. Англия қироли Генрих IV Ланкастер (1366-1413)нинг ушбу номлари нусхаси ҳозирда Британия музейида сақланиб келинади. Мактубларнинг фото нусхалари эса профессор И.И. Умняковнинг шахсий архивида ҳам бўлган. Самарқанд вилояти архивида сақланаётган профессор И.И. Умняков фондидан Англия қироли Генрих IVнинг Мироншоҳ мирзога ёзган мактубининг латин тилиде битилган нусхаси фотокопиясини топдик, халос.

Қиролнинг Амир Темурга ёзган мактуби фотонусхасини тополмадик, у йуқолган. Шундай бўлсада, биз мактубни архивда сақланаётган русча таржима нусхасидан ўзбекчага ўгириб, нашр эттирягмиз.

Жавоб мактубларидан аёнлашадигани, Англия қироли ҳам қўшниси Франция қироли сингари соҳибқирон Амир Темур давлати билан ҳар томонлама алоқаларни йўлга қўйишга хайрихоҳ бўлган, ўзаро савдо-сотиқни ривожлантириш, элчилар алмашиш ва тотув муносабат ўрнатилганини таклиф этган.

Ғарбий Европанинг кейинги хавфсизлигини таъминлаш мақсадида 1403 йилнинг майида Кастилия қироллиги ҳам Рио Гонзалес де Клавихо бончилигидаги ўз элчиларини Амир Темур салтанати пойтахти Самарқандга юборди. Ўқорида таъкидлаб ўтганимиз, испан элчилари соҳибқирон қабулида бўлишиб, ўз қиролининг нома ва совғаларини топширган эдилар.

Афсуски, жаҳонгир бобомиз Амир Темурнинг вафоти Ғарбий Европа қироллари билан ўрнатилмаётган дипломатик муносабатларнинг тўхтаб қоллишига олиб келди. Ваҳоланки, соҳибқирон Амир Темур билан Европа қироллари ўртасидаги бу ёзишмалар ва элчилар алмашинуви натижаси ўлароқ, кейинчалик Ғарбда бужж Темур ва темурийлар сулоласи тарихи, илму-фани ва маданиятига бўлган қизиқишни авж олдирди. Европалик муаррихлар Амир Темур шахсияти ва барпо қилган қудратли давлатини таърифловчи рисолалар битдилар, ижод аҳли ўз асарларида соҳибқирон сиймосини яратилга уриндилар.

АМИР ТЕМУРНИНГ ВИЗАНТИЯ ИМПЕРАТОРИ МАНУИЛ II ПАЛЕОЛОГ-
НИНГ НОИБИ ИОАНН ПАЛЕОЛОГГА КУЛЛАГАН МАКТУБИ

"Александр билан қўшиб юборганинг монах Франческо етиб келди ва сенинг мактубингни менга тошпирди. Биз уни олдик ва ўқиб чиқдик. Биз сенга қуйидагиларни маълум этгумиз: сенинг мактубинг билан танишгач, бизнинг бу ерда осойишталик ўрнатиш мақсадида турғонимизга олдингидан ҳам ишончимиз ортди. Монах Франческо биринчи бор келган (вақт)давқ менда ишонч пайдо бўлган эди. Трапезунд¹⁾ императори (Мануил III) унга (йулда) анча қаршилик кўрсатибди, бу ҳол бизни ҳайратлантирди ва шул сабаб биз тангри-нинг иродаси билан у томонга (Трапезундга) юриш қилдик ва мен унга (Трапезунд императорига) сузишга шай бўлган 20 та галера²⁾ тайёрлашни буюрдим. Алқисса бизнинг айтганларимиз адолат кўзасидан бўлган бўлса (барча буйруқларимиз Трапезундда сўзсиз бажарилгани шарти билан қабул этилган эди), ул ҳолда ушбу жойга (бизнинг қароргоҳимизга) элчиларимиз етиб келгусидир (уларни Трапезундда қолдирган эдик); унда шу ердан, яъни қароргоҳимиздан Йилдиримга қарши юриш бошламоғимиз даркор. Сенинг одамларинг бу ерга келишлари биланоқ, биз барча лозим бўлган масалаларни бамаслаҳат ҳал этгумиз. Шул сабабдан ҳам биз монах Франческонинг сенинг ҳузуринга қайтармадики, Йилдирим Боязиддан тез орада элчи кели-

---

1. 1204-1461 йилларда Кичик Осиёдаги мустақил давлат.

2. Галера (итальянча: galera)-ёғочдон ясалган эшаккли ҳарбий кема (қайиқ).

шини кутмоқдамиз, чунки Боязид тарафдан элчи келаётгани ҳақида хабарлар олдик ва монах Франческо ҳам ўшал турк элчиси билан биргадир. Дарвоқе монах Франческо ул элчига (Мануилнинг ноиб номидан) қуйидагиларни маълум қилди: "Константинополь ва Перс шу пайтгача Боязидга тўлаб келган солиқларини бундан буён улуг сеньор Темурга беришини истайдим". Биз уни қабул этдик. Шу ҳаётдан мен Боязидни (кейинчалик) ноқулай ҳолатга солишни истамаган эдим. Дарвоқе, эндиликда Боязид сенинг тинчлигингни бузаётган экан, мен унга қарши кириш қиламан. Агар Боязид сенга фуқароларинг яшайдиган ерларни ва қалъаларингни қайтаргудек бўлса, етказган талофатлари зиёнини тўласа, унда мен у билан жангга кирмайман. Бундан чиқди, сен менга мол-мулкларингни қайтариб бергани ва бермагани хусусида ёзиб юборгин. Бу ҳақда менга очиқ-равшан ёзиб юбор, чунки бизнинг одамларимизнинг Трапезундда бошидан ўтказган қўнғилсиз воқеалар хабарини эшитдим ва шахсан ўзим Трапезунд сари бордим (ва уни буйсинишга мажбур қилдим), бу хусусида сенинг хотиринг жам бўлсин. Барчасини, нимаики истагинг бўлса менга батафсил ёзиб юбор, чунки Трапезунд императори ва унинг одамлари ҳузуримизга (қароргоҳимизга) келишади, шундай экан биз қабул қилган шартнома (иккаламиз уртамиздаги келишув) сенинг учун ишончли ва ўзгармас битим бўлиши лозим.

Мана шу Исҳоқ (хатни топширувчи) сенга айтадиган барча гаплар ва хатимизнинг мазмунидан (барчаси ёзилган) ҳам равшанки, ҳуллас, сен 20 та кемангни лангардан бўшатиб, улар билан Трапезунд томон сўзишинг лозим.

Биз тангрининг мадади билан юзимизга доғ туширмасдан ва

катта ишонч (ниятимизга эришиш йулида) билан аниқ мақсад сари отландик.

Ушбу нома 1402 йилнинг 15 майида битилди ва ишончли бўлсин учун унга ўз муҳримизни босдик.

Русча матндан Муҳаммадjon Холбеков таржимаси.

АМИР ТЕМУРНИНГ КАСТИЛИЯ ҚИРОЛИ ГЕНРИХ III ГА
ЙУЛЛАГАН МАКТУБИ

Подшо ва соҳибқирон Темурбекдан Кастилия шаҳарлари ва ерлари ҳамда Испания Леони қиролига.

Узоқ йиллар шухратли ва фeroғатли, ҳамиятли ва марҳаматли умр кўринг. Сизга маълум қилғаймизким, Пайо ва Эрнан Санчес (Пайо де Сото Майор ва Эрнан Санчес де Паласуелос - тарж.) орқали кўннатган номангиз бешикаст етиб келди. Биз анинг дўстлик ва яхши муносабатларни ривожлантиришга оид мазмуни билан танишиб чиқдик. Ҳеч бир шубҳа йўқки, номангиз шароитингизнинг гузаллиги, утган йиллар мобайнида қироллигингизнинг тинчлик борасида устиворлиги, ҳаракатларининг қатъийлигини ўзида акс эттирибдур.

Мен булк Тангрига илтижо қилурманки, у сизнинг салтанатингизни роҳи мустақимда сақласин ва давлатингиз умрини жуда кўп кеча-кундузларга узайтирсин, пайғамбарлар таҳсинига сазовор этсин!

Алқисса, султон Боязид ўз ҳуқуқ доирасидан чиқиб, ўртада низолар пайдо қилди, парокандалик туғдириш, подшолар ва ҳукмдорларга ҳукм ўтказиш туғрисида хусуматли фармонлар берди, бизнинг огоҳлантиришларимизга қулоқ осмади, зигирча ҳайқмади. Андин сўнг биз ҳам булк Тангри номи билан унинг устига сон-саноқсиз туғларимизни кўтардик. Биз жангларда тобланган лашкарларимизни ани жазога маҳкум этмоқ ниятида насроний мамлакатлар ерларига бошладик, йул-йўлакей кўплаб насроний шаҳар ҳамда қалъаларни оёзд қилдик ва келишмовчиликимизни жангнинг

тақдирига ҳавола этдик.

Уртамизда жанг бошланиб, Оллоҳнинг иродаси ва паноҳи остида биз уни мағлуб этдик, чунки буик Тангрининг - барча нарсаларнинг яратувчиси ва халоскорининг паноҳидан узга паноҳ йўқдир. Биз Иилдирим Боязид ва унинг уғли Мустафони асир олдик. Улар бизнинг қўлимизга тушдилар, қўшинини қириб ташладик, одамларини қиличдан ўтказдик, бизнинг найзамиз ва қиличимиздан мавҳ бўлдилар, ер уларнинг қонига бўялди. Бизникилар уларнинг жасадларини ҳайвонларга ташладилар, омон қолганлари тус-туполонда ялонғоч, яланг оёқ қочдилар. Оллоҳнинг инояти билан, бу чопарлар хабардор бўлганларидан, барча насроний қиролларга уларнинг шаҳар ва қўрғонларини биз марҳамат қилиб қайтариб бердик.

Лотин ва француз тилидаги матнлардан
М. Холбеков ва Р. Қиличев таржимаси.

АМИР ТЕМУРНИНГ ФРАНЦИЯ ҚИРОЛИ КАРЛ VI ГА
КУЛЛАГАН НОМАСИ

Улуғ Амир Темура Курагон умрлари зиёда булмай.

Малик Ре де Франса ("Франция қироли" маъносида - тарж.) бу дўстингизнинг ўз минг салом ва истакларини бир жаҳон орзулари билан қабул қилмайсиз.

Амири Кабир ҳазратларига мустажоб булғувчи дуоларни етказишдан сўнг маълум булмайки, таълим берғувчи Кэфер ("монах" маъносида-тарж.) Франкас (Франческо-тарж.) бу томонга ҳазратнинг мактубларини олиб етиб келди ва ул Амири Кабирнинг олижанобликлари, азаматлиги ва улуғворликларини баён етдикки, бундан ниҳоятда хурсанд булдик. Шунинг билан бирга у сизнинг душманларимиз устига кўп совли лашкар билан отланганингизни ҳам сўзлади. Оллоҳ таолонинг кўмаги бирла улар забун булмайлар. Бундан сўнг навқирон ходим - подшоликнинг Мор Хасеси (архиепископ Ионн назарда тутилган бўлса керак-тарж.) хизматингизга юборилади. У сизнинг ҳузурингизда воқеаларни сўзлаб берғусидир.

Энди ул Амири Кабирдан илтимосимиз ва умидимиз шулки, бизга муборак мактубларини ҳамеша йўллаб турсалар, токи улар бизни Амири Кабирнинг саломатликларидан хабардор етиб, бу соҳада хотирмизни кам қилмай. Яна, ҳазратлари ўз тожирларини биз томон юборсалар ва бизда уларнинг ҳурмат-иззатлари сақланса, уларга ҳеч ким зурлик курсатмаса, зиён етказмаса. Чунки дунё тожирлар билан ободдир. Рисолатни (элчилик) ҳам урнатурмиз.

Давлатлари узоқ йиллар комронликда булсин.

Ҳижрий 805 йил муҳаррам ойининг аввалида (милодий 1402 йил I август) ёзилди.

Форсча матндан Б. Валихўжэев ва
М. Холбеков таржимаси.

АМИР ТЕМУРНИНГ ФРАНЦИЯ ҚИРОЛИ ҚАРЛ VI ГА
КУЛЛАГАН ИККИНЧИ НОМАСИ

Биз ким, Амир Темур Курагон сўзимиз.

Аслзода ва музаффар дўстимиз қирол ҳазратларига, дунё учун бағоят фойдали, буюк жонларнинг голиби, малик ва султон, Франция ва бошқа кўпгина халқларнинг қиролига саломлар йўллаймиз ҳамда осойишталик тилаймиз.

Ҳақиқий дўст сифатида, биз сизнинг кишварингизнинг ҳаммава равнақда бўлмоғини истаймиз. Бунинг боиси шулдирки, сизнинг номингизни узоқ-узоқ улкаларда ҳам биладилар ва сизнинг барча қироллар орасидаги обрў-эътиборингиз тўғрисида бутун Шарқ архиепископи, бир вақтлар фаранглар (бу ерда европаликлар маъносида - тарж) томонидан менинг ҳузуримга жўнатилган монах Жан (Иоанн - тарж.) бизга ҳикоя қилиб бердилар. Ул кишининг ҳикоялари ҳам монах Франциск Сатру (Франческо, булса керак - тарж.)никига жуда ўхшаш бўлиб, салтанатингиз тасаруфининг кўп-лаб, хусусан ҳозирги кундаги улкаларгача кенгайганлигини биз яқинда Туркияда бўлганимизда эшитдик. Бундан ташқари, тижорат аҳли ва бошқаларнинг манфаатлари тўғрисида ҳам эшитдик. Саройингизнинг улугворлиги, қудрати ва тартиб-қоидалари бизни мамнун қилди.

Сизнинг турк Боязид билан орангизнинг совуқлигини ҳам билдик. Ул султон мен билан бир тузум ва бир дин одами бўлишига қарамасдан, орамизда тузилган битимни ҳурмат қилмади. Оқибат, биз ва дўстларимиз урқ синдиришга азм этдик. Биродарларимизнинг даъвати ҳамда сизга берган ваъдамизга амал қилиб, сиз ва биз учун бир хил ғаним бўлгон Туркия султониға қарши юриш қилдик.

Оллоҳнинг мадади билра қисқа муддат ичида султон Боязиднинг бутун қўшинини тор-мор келтирдик.

Буюк ҳукмдорлар ва дўстлар ўртасидаги улуғ ишлар ҳақида бир-бирларини огоҳ этиш одатига бўйсиниб, мазкур архиепископ Манни (Иоани) сиз жанобларининг ҳузурига жўнатдик, токи ул киши бизнинг мамлакатимиз ва ҳозирги аҳволимиз, шунинг билра, сўнгги пайтларда бул улкаларда сизнинг ганимингизга нисбатан сөдир булган воқеалар тўғрисида сизни хабардор этсинлар, ботафсил сўзлаб бөрсинлар. Тағин ул зот сизлар билан булган дўстлигимиз ва иттифоқимиз, сиз ва сизнинг одамларингизга ҳурмат-эътиборимиз ҳамда биродарлигимиз равнақи йўлида шу кунларда бажариләбган купгина фойдали тәдбирлар ҳақида ҳам ҳикоя қилғайлар. Ул зотни ҳам сизнинг, ҳам бизнинг одамимиз тариқасида тавсия этмоқдамиз; ул кишини диний масалалардан ташқари, бошқа барча масалаларда ишончли вакил, деб тинглағайсиз.

Бизнинг истагимиз - сизнинг саломатлигингиз устивор булсин: сизнинг ва бизнинг одамларимиз бу икки эътиборли мамлакат ўртасида ўзаро бориш-келиш қилсинлар, токи сизнинг ва бизнинг улуғворлигимиз ҳамме ерда меқтовга лойиқ булсин. Тижорат ишларининг фойдали булувиға ҳам эришайлик.

Қолгон бошқа ишлар, фаолиятимиз ва режаларимиз хусусида ушбу архиепископ сизга сўзлаб берур, чунки ул киши бу мамлакатда узоқ вақт булдилар ва куп нарсани биладилар.

Ҳижрий 805 йил муҳаррам ойининг биринчи кунида (милодий 1402 йил 1 август) Сивасда берилди.

Лотинча ва французча матнлардан
М. Холбеков ва Р. Қилчев таржимаси.

АМИР ТЕМУР УҒЛИ МИРОНШОҲ МИРЗОНИНГ ФРАНЦИЯ ВА
АНГЛИЯ ҚИРОЛЛАРИГА ҚУЛЛАГАН НОМАСИ.

Биз ким, Мироншоҳ Қурагон сузимиз.

Насроний диндагилар орасиндан танлаб олинган, Оллоҳ суйган қудратли қироллар, ҳукмдорлар, ҳамоалар ва франкларнинг ҳазрати олийларига саломлар бўлсин.

Биз дўстона сизларга маълум қиламизки, магар сизлар хоҳиш билдириб, бизнинг иртларга ташриф буюрсангизлар, ҳамма нарсани сизнинг дидингизга мос келадиргон ҳолатда тайёр этгүмиздир, негаки зулҳижжа ойидаги ёзишмалар салнома тарзидаги, тинчлик, дўстлик ва Тангри томонидан бахт-иқбол йўлида ниманки мақбул қурилган бўлса, ушаларни тилаб битилган мактублардир.

Ушбу мактубнинг ёзилишига бутун Осий архиепископи Жан (Иоанн)дан олинган хабарлар сабаб бўлди, боиси мен уни дастлаб сизларнинг иккита машҳур шаҳрингиз Генуя ва Венецияга мактублар ила жунатиб эрдим. Ул зот у томонлардан сизларнинг салтанатларингизга оид кўпгина хушхабарлар келтирдилар. Бундан ташқари, бу ўртада монах Франсуа Сатру (Франческо - тарж.) ҳам ташриф буюрдилар ва яхши кутиб олиндилар.

Сизлар ва сизларнинг одамларингизга нисбатан дўстликка мойил бўлгон падари бузрукворимиз ва биз ҳам уларнинг ахборотларини ҳисобга олиб, кўпгина ишлар қилдик ва қилмоқдамиз. Чунки уларнинг маслаҳатларига кўра, ҳозирги кунда жуда кучли бўлган бизнинг умумий душманга кзма-юз бўлдик, биз уни мағлуб этдик, синдирдик ва маълумингизким, яна шундоқ қилгаймиз. Бунинг учун Оллоҳ Таолога шукроналар айтурмиз ва хоҳлаймизким, орамыздаги дўстлик янада камол топсин.

Падари бузрукворимиз Ушал архиепископнинг бизга булган садоқатини кўргач, ул кишини сизларни барча воқеадан хабардор қилмоқ, бизнинг енгилмас куч-қудратимиз, шунингдек, бу улкаларнинг афзалликлари ҳақида ахборот бермоқ ниятида ҳузурингизга жўнатдилар.

Тождирлар хусусинда эса, биз истардикки, улар биз томонларга омон-эсон етиб келсинлар ва улар ҳозир ҳам шундайдишлар (насроний диндаги кишилар назарда тутиляпти - тарж.), бизникилар сизларнинг юртингизда, сизникилар эса бизнинг юртларда хавф-хатардан холи бўлсинлар. Алқисса, сиз билан бизнинг ўртамизда диний тафовут бўлишига қарамасдан, биз бу дунёда барчанинг, хусусан, тижорат аҳлининг манфаати йўлида дўстликни асраб-авайламоғимиз зарурдир.

Бизда амалга оширилган бошқа ишлар ҳақида ул архиепископ жаноблари сўзлаб берғусидир; шул боисдан ул зотни ишончли вакил тариқасида тинглағайсизлар ва хизматларининг кўплигини инобатга олиб, биз каби ҳурматларини ўрнига қўйғайсизлар.

Мақтуб ҳижрий 805 йилнинг иқорида кўрсатилган ойда (милодий 1402 йил I август - тарж.) Сивасда топширилди.

Лотинча ва французча матнлардан М. Холбеков
ва Р. Қўличев таржимаси.

ФРАНЦИЯ ҚИРОЛИ КАРЛ VI НИНГ АМИР ТЕМУРГА
ЖАВОБ МАКТУБИ.

Карл, худонинг суякли бандаси, франклар қироли, шавкатли ва музаффар хоқон Темурбей жаноби олийларига саломлар йуллайди, осойишталик тилайди.

Қудратли ва музаффар ҳукмдор, маълумотингизким, шавкатли ҳи-роллар ва ном таратган подшолар ўзларининг диний мазҳабларидан, забони, дунёқарashi ва қонунларининг турли-туманлигидан икитий назар, хоҳиш билдириб, иттифоқ булсалар, ойна тутинсалар, улар қул остидаги аҳли фуқоронинг ҳам тинч-осойишталигини татиштилаган булур эди. Шу боисдан, сиз шавкатли ва музаффар ҳукмдорнинг архиепископ Иоани жаноблари орқали юборган номангизни сларканмиз, бу мактублар орқали сиз олий ҳазратнинг бизга, саломлар йулаганингизни, бизнинг мамлакатимиз майдони ва қироллигимиз им-кониятлари хусусида маълумот сураганингизни ҳамда Оллоҳнинг инояти бирла душманамиз Боязид устидан зафар қучганингизни билиб олдик.

Маълумингизким, бу номалар бизга биргина завқ бағишлаб қолмайди. боз устига, сиз олий ҳазратларига маъқул булганидек, бизнинг ва ўзга насроний давлатларнинг тожирлари сизнинг фуқароларингиз билан савдо-сотия қилсалар, ўз молларини хавф-хатарсиз олиб бориш, айирбошлаш имкониятига эга булсалар ҳамда сизнинг тасарруфингиздаги ерларда эмин-эркин крсалар. Алқисса, ўзингиз айтганингиздек, биздан олдинги ҳукмдорлар даврида худди шундай булган. Ўз навбатида биз ҳам сизнинг улур илтифотингизга самимий, ўшал азму қарор бирла жавоб берурмиз, токи сизнинг одамларингиз ҳам бизникилар сизнинг мамлакатингизда булгани каби,

бизнинг ерлар ва музофотларга келсинлар, савдо-сотиқ билан маш-
гул бўлсинлар. Бу ишда бизнинг вафо қилажанимизни, ваъдаимизнинг
барқарорлигини ўртадаги элчимиз архиепископ Иоаннинг ўз оғзидан
ҳам эшитгайсиз. Ҳазрати олийлари унинг содиқлиги ва бизнинг
хайрихоҳлигимизни инобатга олиб, ул зотга ишонч билдирсалар. Бун-
даг бўён ул зот сизнинг измингиздаги мамлакатлардан биз тарафга
утиш имкониятига эга бўлган он ўз фаолиятининг давоми борасинда
бизга ахборот бериб борур.

Ва ниҳоят, сиз олий ҳукмдорнинг ўз қўл остингиздаги
ўлкаларда яшаётган насроний мазҳабга мансуб фуқароларга нисбатан
мурувватли бўлаётганингизни ҳам эшитдик, бунинг учун сизга ўз
минатдорчилигимизни баён этгумиздир. Биз ҳам сиз ҳазратларининг
фуқароларига, насиб этгудек бўлса, бундан ҳам энёда мулозимат
кўрсатишга ҳаракат қилурмиз.

Ном милодий минг тўрт из учунчи йилнинг 15 июнида Парижда
битилди.

Лотинча ва французча матнлардан

М. Холбеков ва Р. Қиличев таржимаси.

АНГЛИЯ ҚИРОЛИ ГЕНРИХ IV НИНГ СОҲИБҚИРОН
АМИР ТЕМУРГА ЮЛЛАГАН МАКТУБИ.

Худонинг инояти ила Англия ва Франция мамлакатлари қироли, ҳамда Ирландия ҳукмдори ҳисобланган Генрих тангрининг суякли бандаси, қадрдон дўстимиз, шавкатли ва улуғ ҳукмдор Темурбейга кўпдан-кўп саломлар бўлсин ва ҳаммамизнинг паноҳимиз Оллоҳ унга тинчлик ато қилсин.

Улуғ ҳукмдор, биродаримиз, худонинг бандаси, Исо пайгамбарнинг Шарқдаги ноиблари архиепископ (Иоанн - М.Х.) орқали хўнатган мактубингиз мазмуни билан танишгач ҳамда сизнинг ишончингизга сазовор бўлган ул архиепископнинг ўз оғзидан гапирган сўзларни тинглагач, сизнинг бизга билдирган дўстлигингизга шак-шубҳамиз қолмади; ваҳоланки ҳали биз сизнинг бу марҳаматингизга муносиб арзигулик ишлар қилганимизча йўқ, эйни пайтда сиз ҳазратнинг эсон-омонлигингизни ҳам ул архиепископдан эшитиб беҳад шод бўлдик ва шу билан бирга сизнинг шавкатли ўрлингиз (Мирношоҳ мирзо-М.Х.) юклаган топшириқлар билан Францияга етиб келган архиепископ оғзидан эшитганимиз икки томонлама сулҳ ва ҳамкорлик ўрнатиш хусусидаги гаплар бизни беҳад севинтирди. Сиз олий ҳукмдор ҳузурига қайтиб борувчи доминиканлар ордени¹га мансуб ул монах Франциск Шадер (архиепископ Иоанн-тарж.) сизга ўзаро алоқаларимиз доирасини тобора кенгайтириш, мамлакатларимиз савдогەرларининг бир-бирлари билан, қадимда ота-боболаримиз даврида бўлганидек,

1. доминиканлар ордени. - 1215 йида монах Домоник томонидан тузилган христиан монахлари камияти (маъзаби), ўрта асрларда катта эътибор қозонган Иезуитлар ордени (жамияти) тузилгач аста-секин инқирозга уз тутган (тарж.).

борди-келдиларини тикламоқ ва бунга шарт-шароит яратмоқ ниятида эканлигини билдирмоқчимиз. Бу сўзларни улуғ ҳукмдор сизга булган дўстлигимиз белгиси тариқасида айтарканмиз... (давомсиз қолган) илтифот билан сўрардикки, бундан буён бизнинг савдогарларимиз сизнинг ерларингизда хавф-хатарсиз, эмин-эркин ишлари учун шароит яратиб бергайсиз.

Оқоридаги мактубингиз мазмунидан сиз ҳазратнинг яқинда Туркия ерларига бориб, тангрининг мадади ила тезкорлик билан жангга кириб бизнинг ва сизнинг душманимиз Боязид ҳамда унинг қудратли давлатини тор-мор этганингизни эшитдик. Бу хабар қалбимизни қувонтирди ва бизга улкан шодлик бағишлади. Тасаннолар булсинки, унинг (Оллоҳнинг) иродаси билан подшолар ҳукум иритадилар, ғолиблар номи шон-шарафга буркалади, қиролликлар сарҳади кенгайди; зафарингизни ғойибдан ато этган первардигорнинг муборак номини доимо ёдда тутайлик.

Дарҳақиқат, улуғ ҳукмдор, маълумингиз булғайким Сизга булган ҳурматимиз ва эътиқодимиз ҳаққи иборганингиз ул архиёпископни эҳтиром ила кутиб олдик, унга илтифот кўрсатибгина қолмасдан балки дўстона муносабатда ҳам булдик. Сиздан ҳам илтимосимиз шулдирки, ул зот ҳузурингизга қайтиб борганида диққат билан тинглагайсиз, бизнинг қироллигимиз аҳволи ва қилаётган ишларимизни сизга сўзлаб берур, биз унга ўз хоҳиш ва истакларимизни батафсил айтдик, бизнинг номимиздан сизга етказажак барча хабарларга ишонингиз.

Улуғ ҳукмдор, худонинг ёрлақанган бандаси... давоми сақланиб қолмаган.

Русча матндан М. Холбоков таржимаси.

Amir Temurining Fransiya qiroli Karl IV ga
yuldgan birinchi matbubining asl nusxa matni.

امیر کبیر نر کورگان زید عمره

ملك رى د فرنسا

صد هزار شلام و آرومندی ازین محب خود

قبول فرماید با جهان آرزندی بسیار بعد از تبلیغ ادعیه بر رای عالی آن امیر کبیر را

نموده می شود که که قسری فرانسسکس تعلیم ده بدین طرف رسیده و مکاتب

ملکان را آورد و نیک نامی و عظمت و بزرگاری آن امیر کبیر را عرضه کرد

عظیم شادمان شدیم و نیز تقریر کرد که با لشکر انبوه روانه شد باری تعالی

و دشمنان ما را و شما را قهر و زبون کرد من بعد قری جوان مار چسپا سلطانیه

بخدمت فرستاده شد وی بخدمت تقریر کند هر چه واقع شد اکنون توقع از آن

امیر کبیر داریم که دایم مکاتب همایون فرستاده شود و سلامتی آن امیر کبیر باز نماید

تا تسلی خاطر حاصل آید دیگر می باید که بازرگان شما را بدین طرف فرستاده شود که

اینچنانکه ایشانرا معزز و مکرم سازیم و نیز بازرگانان ما بدان طرف رجوع سازند

ایشانرا نیز معزز و مکرم سازند و برایشان کسی زور و زیادتی نکنند زیرا دنیا

ببازرگان آبادانست رحالت چه ابرام نطیم دولت باد درگاه برای بسیار سال والسلام

تحریف غرة محرم المکرم سنة خمس و ثمانماية الهجرة

АМИР ТЕМУРНИНГ ФРАНЦИЯ ҚИРОЛИ КАРЛ VI ГА ЮЗЛАГАН
ИКИНЧИ МАКТУБИНИНГ ЛАТИНЧА ТАРЖИМАСИ

Hec est copia sive sentencia littere Magnifici Domini Themur bey quam misit Serenissimo Regi Francia, translata de persico in latinum.

Themur Kuranan Sosumus, Serenissimo ac Victoriosissimo, et amico altissimi, utilissimo mundo, victoriosissimo bellorum magnorum, Melich et Solthan, Francorum Regi ac multarum aliarum nacionum, salutem et pacem dico. Optaurus statum vestrum audire semper in bonum, sicut de veris amicis; sicut nomen vestrum diffusum est usque ad longinquas partes, et fauram inter omnes reges audivimus per fratrem Johannem, archiepiscopum tocius Orientis, qui alias missus ab aliquibus Francis ad me, et consimiliter per fratrem Franciscum "Ssathru"; de extensione domini vestri in multis partibus et specialiter in hiis, ut nuper audivimus dum essemus in Turchi(a); et plus, at de utilitate mercatorum et omnium aliorum; de magnificencia, potencia et ordine in curia vestra non modicum letati sumus. Et qui a audivimus de inimicicia vestrorum cum Turcho Baazato, licet in lege et in fide sit mecum, tamen quod non servavit factum meum et cum meis amicis, ideo disposuimus destruere ipsum, et indutti per dictos fratres et per promissiones vestrorum subditorum contre ipsum inimicum vestrum et nostrum ad partes Turchia accessimus et, Deo juvante, ipsum Baazitam et totam patriam suam in brevi

anichilavimus; et, ut, consuetudo est magnorum principum et auricorum intimare facta magnalia ita, quare ad Vestram Magnificencia dictum Johannem archiepiscopum destinavimus, ut statum et condiciones nostras et cetera que gesta sunt in partibus istis et circa inimicum vestrum et de amore et unitate que circa vestros egimus ac causa multarum micum vestrum et de amore et unitate que circa vestros egimus ac causa multarum utilitatum hiis diebus fuimus et totum ad honorem et amorem vestrum et vestrorum hic laicius informabi(t), et dicet; quem tanquam vestrum et nostrum recomurandamus, ac ipsum audite tanquam fide dignum, excepto in causis fidei. Cupientes de bono statu vestro audire, et vestros ad nostras partes et nostros ad vestras, sicut tempore bonorum predecessorum amodo ire et redire, ut vestre et nostre magnificencia cedat ubique ad nominis laudem et patria mercatorum utilitatem, sicut num presencialiter cernitur securitas mercatorum vestrorum in partibus nostris. Cetera gesta et facta et dicenda dictus archiepiscopus dicet, quia magno tempore fuit in istis partibus, et novit multa.

Datum circa Sebastum die prima mensis moharam anno Muhumeti -oxtingentesimo quinto.

МИРОНШОҶ МИРЗОНИНГ ФРАНЦИЯ ВА АНГЛИЯ ҚИРОЛЛАРИГА
КУЛЛАГАН МАКТУБИНИНГ ЛОТИН ТИЛИГА ТАРЖИМАСИ

Hec est copia sive sententia littere Domini Amirza Miranxa translata de perico in latinum.

Miranxa Curancan Sosumus. Electis in fide Christianorum, dilectis a Deo Omnipotente, Magnificis Regibus, principibus, communitatibus et dominis Francorum suis Christianorum, Salutem. Dico cum omni amore et notum facimus vobis quod sicut velletis ita et invenietis, et omnia secundum vestra beneplacita erint, quid ista scriptura in mense Zucarnan scripta sint in salutem et pacem et amorem amicorum, et omnia que a Deo procedunt in bonum. Et causa huius fuit informacio Johannis archiepiscopi tocius Orientis, quia ipsum prius misi cum nostris litteris ad duas vestras civitates famosissimas Januam et Venetias, et inde portavit in multas et gratas informaciones de vestris magnificenciis. Interim vero venit frater Franciscus "Ssathtru", et gratanter susceptus a vobis; et propter informaciones ipsorum, magnificus genitor noster et nos, quasi inclinati ad amorem vestrum et vestrorum, multa faceremus sicut et fecimus quia per inductionem ipsorum potentissima potencia nostra fuit excitata contra inimicum nostrum et vestrum, et ipsum debellavimus et destruximus, et adhuc faciemus ut audietis, et de hoc gratias Deo agimus et petimus ut amor inter vos et nos augmentetur. Et genitor noster, videns fidelitatem dicti archiepiscopi ad vos et

ad nos (sic) ipsum ad vos destinavit, ut, quasi omnia noscens, vos informabit tam de potencia invictissima quam de gestis et factis nostris et etiam de utilitata istarum parcium. De mercatoribus autem volumus quod secure transeant ad nos, sicut et nunc sunt securi, et quod nostri apud vos et vestri apud nos sint securi. Et si inter nos est differentia fidei, tamen in hoc mundo amorem salvare debemus propter utilitatem multorum et specialiter mercatorum. Cetera gesta facta dicenda dicet dictus archiepiscopus, et ideo ipsum tanquam fide dignum exaudite et propter labores suos multiplices ipsum honorate sicut et nos facimus.

Datum prope Sebastum mense ut supra anno Muhumet: octingentesimo quinto.

ФРАНЦИЯ ҚИРОЛИ КАРЛ VI АМИР ТЕМУРГА ЪУЛЛАГАН
МАҚТУБИНИҢ ЛАТИНЧА МАТНИ

Karolus, Dei gratia Francorum Rex, Serenissimo ac Victoriosissimo principi Themyrber salutem et pacem.

Serenissime ac victoriosissime princeps. Nec legi nec fidei repugnat, aut est dissonum ration, quin potius utile censendum est, reges ac dominos temperales, etsi credulitate sermoneque discrepent civilitatis benevolencia et amicie nexu invicem federari, ubi per id maxime pax atque tranquillitas redundet ad subditos. Et hinc est, Serenissime ac Victoriosissime Princeps, quod, cum litteras vestre celsitudinis per fratrem Johannem archiepiscopum tocius Orientis recepimus, quibus nobis salutis eulogium impertiti voluistis, ac de nostri status continencia et Regni commoditatibus pariter informari, Nichilominus intimare victoriam quam, Altissimo concedente, obtinuistis de Baazito, nobis ad complacenciam hec cessisse noveritis non modicam, precipue coadiuncto quod magnificencie vestre gratum erat mercatores nostros ac ceteros Christianos cum subditis vestris posse commercia de cetero simul contrahere, ac mercancias suas sine impedimento mutuo excercera et agere, necnon ad terras et diciones vestras accessum amodo habere plenarium, veluti tempore bonorum predecessorum nostrorum ut verbis vestris utamur, fuit factum; de quo magnos vobis gratias rependimus atque grates animo libenti consimiliter animentes ac vice volentes reciproca ut vestri ad terras et dominia nostra secure venire ac mercari,

sicuti nostri in partibus vestris, possint, quemadmodum hes et alia quam multa que prefatus archiepiscopus audivit cernereque potuit in hoc Regno, si libeat, referet viva voce, cui in premissis credere ac recommissum habere, ob merita sue fidelitatis precumque nostrarum interventu magnificencia vestra velit: que nobis de suis successibus ad nostram consolacionem rescribat, per quotquot de vestris ad istas regiones contiget declinare. Demum vestre magnificencie regraciantes de curialitatibus et amiciciis valde multis, pluribus Christianis per Majestatem Vestram factis et impensis, nos offerentes vestrorum oportunitatibus, ubi casus posceret, ad equalia vel maiora.

Datum Parisiis (sic) die juni quindécimo, anno Domini Nostri Jhesu Christi millesimo quadringentesimo tercio.

АМИР ТЕМУР КАСТИЛИЯ ҚИРОЛИ ГЕНРИХ III ГА ҚУЛЛАГАН
МАКТУБИНИНГ ФРАНЦУЗЧАГА УТИРИЛГАН НУСХАСИ

Cette lettre a été envoyée par Tamerlan au roi Don Henri de Castille en aout 1402.

Du roi Tamerlan, l'honore Timour Bey, au roi des villes et lieux de Castille et Léon d'Espagne:

Que durent longtemps vos années en renommée et en biens, en nomblesse et en grâces accomplies. Je vous fais savoir que votre lettre apportée par Payo et Fernân Sánchez nous est parvenue en toute sécurité, nous faisant connaître par son contenu ce qui a trait à l'amitié et au développement des bons sentiments. Il ne fait aucun doute que votre missive exprime la noblesse de votre condition et la vérité sur la paix et l'attitude résolue de votre règne pendant les années passées.

Je prie Dieu du Ciel Elevé qu'il garde votre royauté dans la voie juste et qu'il fasse durer votre seigneurie pendant un grand nombre de jours et de nuits; par le Prophète - qu'il soit loué! Je vous informe que le fils d'Osman, outrepassant ses droits en provoquant des troubles et en lançant malignement des ordres pour semer la confusion et agresser des princes et des seigneurs, a dédaigné les avertissements que nous lui avons adressés et n'en a montré aucune crainte; nous avons alors fait avancer nos étendards innombrables contre lui au nom du Dieu Très-Haut. Nous avons fait marcher nos armées aguerries vers les régions des rois chrétiens pour aller le châtier, delivrant

beaucoup de villes et de châteaux chrétiens et confiant notre querelle au sort de la bataille.

Entre nous et lui flamba le feu combat et nous l'avons vaincu par le pouvoir du Dieu Très-Haut et par la grâce de sa protection, car il n'y a de protection qu'en Dieu - le Tout - Puissant et Sauveur de toutes choses. Nous avons capturé le fils d'Osman Yildirim Bayasid et Moustafa et fils. Ils tombèrent entre nos mains et nous anéantîmes tous ceux de son armée, les faisant passer par les armes, avaler nos lances et nos épées, et donnant leur sang à boire à la terre. Les nôtres jetèrent leurs corps à manger aux bêtes; ceux qui en échappèrent s'enfuirent nus et sans chausses dans un grand désarroi. Nous avons gracieusement rendu leur pouvoir, par la grâce du Dieu Très-Haut, à tous les rois chrétiens en leurs cités et châteaux, comme le savent ces messagers.

ФОНДАЛАТГАН АДАБИЁТЛАР

1. История Самарканда. 7 I.- Ташкент: Изд. "Фан", 1969.-482 с.
2. Умняков И.И. Международные отношения Средней Азии в начале XV века. Сношения Тера с Византией и Францией.// Труды Узбекского государственного университета им. А. Навои. Новая серия. № 61. - Сарканд: Изд. УзГУ, 1956. - С.179-197.
3. Kehren L. La route de Samarkand au temps de Tamerlan. - Paris: Imprimerie Nationale, 1990.-347 p.
4. Sasy S.de. Mémoire sur une correspondance inédite de Tamerlan avec Charles I.// Mémoires de l'Académie royale des Inscriptions . Belles -Lettres.-Paris,1822. T.VI, pp. 470-522
5. Abel-Rémusat J. Mémoires sur les relations politiques des princes chrétiens et particulièrement des rois de France, avec les sultans mongols.// Memoires de l'Academie des inscriptions et belles-lettres.- Paris, Tome VI, 1822 et tome VII,1824.

М У Н Д А Р И Ж А

I. Соҳибқирон Амир Темурнинг Европа қироллари билан ёзишмалари.	5
II. Мактубларнинг ўзбекчага таржималари.	15
III. Мактубларнинг хорижий тиллардаги нусхалари.	29
IV. Фойдаланилган манбалар.	37

МУҲАММАДЖОН ХОЛБЕКОВ

**АМИР ТЕМУРНИНГ ЕВРОПА ҚИРОЛЛАРИ
БИЛАН ЁЗИШМАЛАРИ**

"Мерос" кутубхонасида, Самарқанд, 1996, 40 бет

**Босмахонага 3.Х.96 й. берилди 13.Х.96 й. Босишга рухсат этилди. Бичим
84x108_{1/32}. Нашриёт ҳисоб тобоғи 2,5 . Буюртма № 2245. Нусхаси 5.000.**

**Вилоят ҳокимияти матбуот бошқармасининг М.В.Морозов
номидаги босмахонаси, У.Турсунов кўчаси, 82**